

# Middeleeuwse verhalen uit de Lage Landen

Vertaald door INGRID BIESHEUVEL

Middeleeuwse verhalen  
uit de Lage Landen

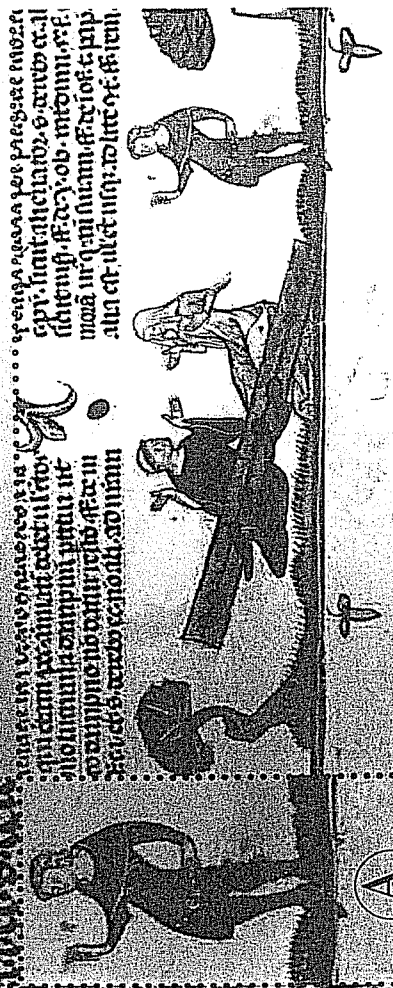
*Middeleeuwse verhalen uit de Lage Landen* bevat een keuze uit de mooiste Nederlandse verhalen uit de middeleeuwen, vertaald in hedendaags proza. Oude bekende verschijnen ten tonele, zoals de machtige koning die op bevel van een engel uit stelen gaat en zo achter een complot tegen zijn leven komt, de verliefde non die haar klooster verlaat en daar veertien jaar lang niet gemist wordt omdat Maria al die tijd haar plaats innam, en de rampzalige man die zijn ziel aan de duivel verkocht in ruil voor een aanzienlijke positie.

Daarnaast figuren bekende personen uit de mythologie en de klassieke geschiedenis, maar ook naamloze wellustige monniken, vraatzuchtige, hebberige pastoors en hopeloos verliefde jonkvrouwen. Deze verzameling van het beste wat de middeleeuwse verhalencultuur te bieden heeft brengt allen opnieuw tot leven.

ISBN 978 90 253 6383 3



9 789025 363833



Met een voorwoord van HERMAN PLEIJ

Feniks

*Redactie*

Johan Koppenol, Johan Oosterman,  
Olf Praamstra, Els Stronks,  
Erica van Boven, Inger Leemans.  
Voor dit deel: Johan Oosterman.

# *Middeleeuwse verhalen uit de Lage Landen*

Vertaald door Ingrid Biesheuvel

Met een voorwoord van Herman Pleij



Atheneum—Polak & Van Gennep  
Amsterdam 2008

Ingrid  
mede  
Zij v  
van N  
prom  
Midd  
tekst.

nov  
line  
lira  
lucht  
mtic

# Inhoud

Verhalen vertellen	7
<b>Liefde en ridderschap</b>	
<i>Chytemnestra, Agamemnon en Aegistius</i> — Dirc Potter	19
<i>Trojeroman</i> — Segher Diengotgaf	25
<i>Pyramus en Thisbe</i>	65
<i>Sabina en Floridamas</i> — Dirc Potter	71
<i>Karel en Elegast</i>	77
<i>Amijs en Amelis</i> — Jacob van Maerlant	101
<i>De burggravin van Vergi</i>	113
<i>Theseus en Ariadne</i> — Dirc Potter	133
<i>Beatrijs</i>	141
<b>Liefde en duivelse streken</b>	
<i>Sint-Gertrudes minne</i> — Willem van Hildegaebersberch	161
<i>Theophilus</i>	171
<i>Een mooi exempel over een jong meisje en haar leermeester</i>	201
<i>Van de monnik</i> — Willem van Hildegaebersberch	209
<i>Een mirakel</i>	215
<b>Hen mop</b>	
<i>Van de pastoor en zijn varken</i> — Willem van Hildegaebersberch	223
Verantwoording	229
Voor wie meer wil weten	233
Literatuur	236

Deze publicatie maakt deel uit van de Feniksreeks die op initiatief van het Prins Bernhard Cultuurfonds tot stand is gekomen.



Prins Bernhard Cultuurfonds

Copyright vertaling © 2008 Ingrid Biesheuvel  
Copyright voorwoord © 2008 Herman Pleij  
Athenaeum—Polak & Van Gennep,  
Singel 262, 1016 AC Amsterdam

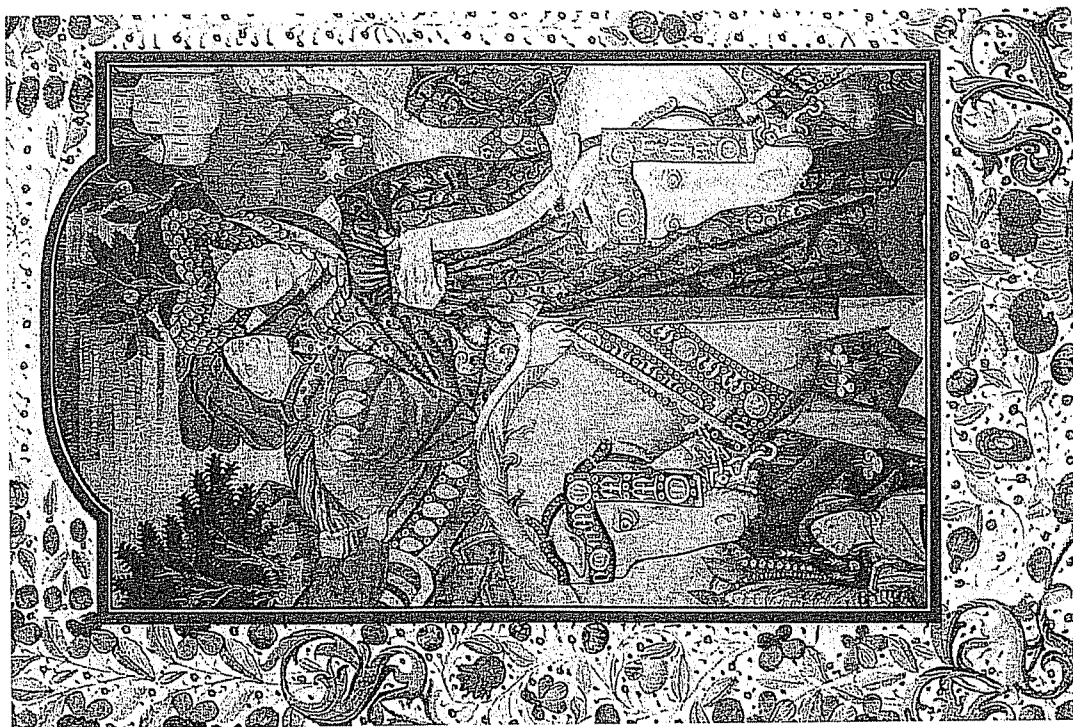
Omslag Anneke Germers  
Omslagillustratie *A monk and a lady in stocks*,  
British Library  
Binnenwerk Hannie Pijnappels

ISBN 978 90 253 6383 3  
NUR 301  
www.boekboek.nl  
www.uitgeverijathenaeum.nl

## Beatrijs

Het dichterschap levert me weinig op. De mensen raden me aan ermee te stoppen en mijn geest niet te vermoeten. Maar omwille van de hoogverheven vrouw die moeder is geworden en maagd is gebleven ben ik begonnen met het vertellen van een mooi verhaal, over een wonder dat God ongetwijfeld heeft laten gebeuren om Maria, de moeder van zijn Zoon, te eren.

Ik wil beginnen aan een verhaal over een non. Moge God het mij vergunnen dat ik de juiste woorden zal weten te vinden en dat ik het tot een goed einde zal brengen, volledig volgens de waarheid zoals het mij verteld is door broeder Gijsbrecht, een kloosterling van de orde der Wilhelmiëten. Hij was een oude, bejaarde man en trof het verhaal aan in zijn boeken. De non over wie ik ga vertellen was hoofs en zij was beschaafd in haar leefwijze; er is tegenwoordig niemand meer te vinden die in uiterlijk en in doen en laten op haar lijkt. Maar het zou niet gepast zijn wanneer ik



hier haar lichaam, en in het bijzonder de schoonheid daarvan, zou roemen. Dat zou niet netjes zijn. Ik wil u wel vertellen welke taak zij al sinds lange tijd vervulde in het klooster waar zij non was: zij was daar kosteres. En ik verzeker u dat ze niet langzaam of traag was, geen enkel uur van de dag of de nacht. Ze was ijverig in al haar werk: ze luidde de klokken van de kerk, ze zorgde voor het licht en de kerkelijke gewaden en ze wekte alle kloosterlingen.

Nu was de Liefde, het gevoel dat overal ter wereld wonderlijke zaken bewerkstelligt, dit jonge meisje niet onbekend gebleven. De Liefde... soms komt er schande van, kommer en kwel, en bittere smart, soms ook vreugde en iets goeds. Zelfs de verstandigste mensen maakt zij tot dwazen die zich in het ongeluk storten, of ze nu willen of niet. De Liefde heeft menigeen zozeer in haar macht dat die niet weet of hij beter kan spreken of zijn mond moet houden. Menigeen stort ze ter aarde, en zij kunnen pas weer over-eind krabbelen als het haar goeddukt. De Liefde spoort mensen aan vrijgevig te zijn die eigenlijk liever hun giften voor zichzelf zouden houden. En ook zijn er mensen zo trouw dat ze alles wat de Liefde hun schenkt (geluk, blijdschap en verdriet) met de ander willen delen. Dat noem ik trouwe liefde. Ik zou u bij lange na niet kunnen vertellen hoeveel geluk en ongeluk er uit de beek der Liefde vloeit!

Om die reden mogen we het deze non dus niet kwalijk nemen dat ze niet wist te ontkomen aan de Liefde, die haar in haar greep hield. De duivel wil de mens nu eenmaal altijd verlokken en hij houdt niet op, dag en nacht, vroeg of laat, zijn best daarvoor te doen met slechte streken. Zoals hij dat zo goed kan, bracht hij de non in verzoeking met vleselijke zonden, zozeer dat ze dacht te sterven. Ze bad tot God en smeekte hem haar met zijn genade bij te staan. 'Ik ben,' sprak ze, 'zo gekweld en gekwetst door een hevige liefde dat ik nog gek zal worden door die zwakheid. Dat weet Hij die alles kent en voor wie niets verborgen blijft. Ik moet een ander leven gaan leiden en dit kloostergewaad afleggen.'

Luister nu hoe het haar verder verging. Zij ontbood de jonge-

man voor wie ze zo'n grote liefde koesterde door middel van een vriendelijke brief waarin ze hem vroeg snel naar haar toe te komen. Zijn geluk zou ervan afhangen! De bode ging naar de jongeman toe, die de brief die zijn beminde hem had gestuurd aannam en las. Hij was verheugd en haastte zich naar haar toe. De Liefde had hen beiden al vanaf hun twaalfde jaar in haar macht, zodat ze al veel verdriet doorstaan hadden.

Zodra hij kon reed hij naar het klooster om haar te bezoeken. Hij ging voor het spreekvenster zitten en zei dat hij, als het kon, graag zijn geliefde wilde spreken. Zij treuzelde niet, maar kwam meteen om met hem te spreken door het venster, dat in de lengte en de breedte van ijzeren tralies was voorzien. Ze slaakten menige diepe zucht, hij buiten en zij binnen, zozeer waren ze vervuld van hun grote liefde voor elkaar. Ze zaten lange tijd bijeen en ik zou niet kunnen zeggen hoe vaak zij van kleur verschoot. 'Ach,' zei ze, 'ach, mijn liefste, ik ben zo vreselijk bedroefd. Zeg toch iets tegen me om me op te beuren! Ik heb jouw troost nodig. De pijn van Cupido steekt in mijn hart en ik lijd vreselijk veel pijn. Ik zal geen gelukkig ogenblik meer kunnen beleven voordat jij, mijn lief, die pijn eruit hebt getrokken.'

Hij antwoordde haar innig: 'Je weet wel, allerliefste, dat wij al heel lang van elkaar houden. Maar nooit was er eens een rustige gelegenheid waarbij we elkaar konden kussen. Vrouwe Venus, de godin die deze liefde in ons hart bracht, moest door God, Onze Heer, verdoemd worden, omdat ze twee zulke mooie bloemen laat verwelken en vergaan! Kon ik je maar ertoe overhalen het kloosterkleed af te leggen en mij een bepaald tijdstip te noemen, en een manier waarop ik je buiten de kloostermuren zou kunnen brengen, dan zou ik nu meteen erop uitgaan en mooie, kostbare, wollen kleding voor je laten maken, met bont gevoerd: een mantel, een kleed en een overkleed. Ik zal je nooit van mijn leven in de steek laten. Met jou wil ik lief en leed, het zoet en het zuur, tegemoet gaan. Neem mijn woord van trouw als onderpand.'

'Liefste vriend,' sprak de jonkvrouw, 'die belofte van trouw neem ik graag van je aan, en ik zal zo ver met je wegtrekken dat niemand

hier in het klooster zal weten waar we heen zijn gegaan. Kom over acht nachten 's avonds hierheen en wacht buiten in de kloostertuin onder de egelantier op me. Wacht daar op me! Ik zal naar buiten komen om jouw bruid te worden en met je mee te reizen waarheen je maar wilt. Ik kom daar vast en zeker naartoe, tenzij ik ziek ben of andere moeilijkheden heb, en ik wil heel graag dat jij daar ook zult zijn, liefste.'

Zo beloofden zij het elkaar. Hij nam afscheid en ging terug naar de plaats waar hij zijn paard had achtergelaten. Hij sprong in het zadel en reed in draf weg over een open vlakte, in de richting van de stad. Voortdurend dacht hij aan zijn lief. De volgende dag ging hij de stad in, waar hij blauwe en scharlakenrode stof kocht, waarvan hij een mantel en een grote kap liet maken, en een overkleed, alles naar behoren gevoerd. Nooit zag iemand mooiere bontvoering in de kleding van een vrouw! Iedereen die haar zag, prees haar. Hij kocht een mooi en kostbaar mes voor haar, en een riem en een geldbuidel, haarbanden, gouden ringen en nog veel meer sieraden. Hij probeerde al het moois te krijgen wat een bruid zich maar kon wensen.

Toen stak hij vijfhonderd pond aan geldstukken bij zich en reed op de afgesproken avond heimelijk de stad uit. Alle mooie spullen nam hij mee, opgeladen op zijn paard, en zo reed hij naar het klooster. Op de plaats die zij had aangegeven, in de kloostertuin onder de egelantier, ging hij in het gras zitten totdat zijn lief naar buiten zou komen.

Over hem zwijg ik nu even, en ik vertel u verder van de mooie jonge vrouw. Om middernacht luidde ze de metten, hevig gekweld door de liefde. En toen alle bewoonsters van het klooster, oud en jong, de metten gezongen hadden en naar de slaapzaal waren teruggegaan, bleef zij alleen achter in het koor, waar ze haar gebed uitsprak, zoals zo vaak tevoren. Ze knielde neer voor het altaar en sprak met grote vrees:

'Maria, Moeder, lieve Vrouwe, mijn lichaam hoort niet langer thuis in dit habijt. U kent het menselijk hart en zijn gemoedstoe-

stand. Ik heb gevast, gebeden en mezelf gekastijd, maar al die kwellingen halen niets uit. De Liefde heeft mij in haar greep, ik moet het wereldse gaan dienen. Zo waarachtig als u, lieve Heer Jezus, tussen twee misdadigers aan het kruis werd gehangen en gepijnigd, en zo zeker als u Lazarus hebt opgewekt uit de dood toen hij in zijn graf lag, zo waarachtig moet u nu begrip hebben voor mijn lijden en mij mijn zonden vergeven. Ik zal ten val komen en een zondig leven leiden.'

Na dit gebed verliet zij het koor en knielde neer voor het beeld van Maria, waar zij nog een gebed uitsprak. Onbeschroomd riep zij Maria aan: 'Dag en nacht heb ik jammerlijk bij u geklaagd over mijn verdriet, maar het heeft allemaal niets uitgehaald. Ik zal helemaal gek worden als ik dit habijt nog langer moet dragen!' Daarop trok ze haar nonnenkleed uit en legde dat op het altaar van Onze-Lieve-Vrouwe. Daarna deed ze haar schoenen uit. En het eens op wat ze nog verder deed! De sleutels van de sacristie hing ze op bij het beeld van Maria, en ik zal u precies vertellen waarom: opdat men ze het gemakkelijkst kon vinden, wanneer men er de volgende morgen vroeg naar zou zoeken. Want het is altijd een goed gebruik geweest dat iedereen die langs het beeld van Maria loopt, zijn ogen naar haar opslaat en 'ave' zegt, 'ave Maria', voordat hij zijn weg vervolgt. Daarom heeft ze de sleutels daar opgehangen.

En daarna ging ze weg (ze kon niet anders), alleen in haar hemd, naar de plek waar ze een deurtje wist, dat ze voorzichtig opendeed om er heimelijk doorheen te gaan, heel stilletjes, zonder geluid te maken. Angstig kwam ze in de kloostertuin. De jon-geman zag haar komen en zei: 'Liefste, wees niet bang. Ik ben het, je minnaar.' Toen ze bij elkaar kwamen, schaamde zij zich voor hoe ze daar stond, in haar hemd, blootshoofds en op blote voeten.

'Prachtige vrouw,' zei hij toen, 'het zou beter zijn wanneer je mooie kleren aan zou hebben. Wees niet boos op mij, ik zal ze je meteen geven.' Daarop gingen ze naar de rozenstruik, waar hij haar alles gaf wat ze nodig had. Hij gaf haar twee stellen kleding, en ze trok de blauwe kleren aan, die heel sierlijk van smit waren.

Hij lachte haar liefdevol toe en zei: 'Liefste, dit hemelsblauw staat je veel beter dan dat grijs.'

Ze trok een paar kousen aan en schoenen van leer uit Cordoba, die haar veel mooier stonden dan haar sandalen met riemen. Daarna gaf hij haar sluiers van witte zijde, die ze over haar hoofd trok en toen kuste hij haar vriendelijk op de mond. Nu ze zo vóór hem stond leek het hem alsof de zon ging schijnen. Hij haastte zich naar zijn paard en tilde haar voor zich in het zadel. En zo reden ze samen weg, net zo lang tot de dag aanbrak, door niets of niemand gevolgd.

Toen het licht begon te worden in het oosten, zei zij: 'God, toevlucht voor alle mensen, bescherm ons! Ik zie dat het licht wordt. Als ik niet met jou was meegegaan, zou ik nu, zoals altijd, in het klooster de priemen hebben geluid. Ik ben bang dat ik spijt zal krijgen van deze tocht. Ook al heb ik mij nu tot de wereld gekeerd, van haar heb ik maar weinig trouw te verwachten. Het gaat er daar aan toe als bij een listige koopman die ringen van waardeloos metaal verkoopt alsof ze van goud waren.'

'Ach, wat zeg je nu toch, allerliefste! God mag mij verdoemen als ik jou ooit zou verlaten! Ik zal je nooit in de steek laten, wat er ook gebeurt. Alleen de bittere dood kan ons scheiden. Hoe kun je zo aan mij twijfelen? Ik heb toch nog nooit vals tegen je geweest, of onbetrouwbaar? Vanaf het allereerste moment dat mijn keuze op jou viel, zou ik zelfs een keizerin, zou ik zo iemand waardig zijn, mijn liefste, voor jou in de steek hebben gelaten. Wees daar maar zeker van. Ik heb vijftienderd pond van het zuiverste zilver bij me, en daar zul jij meesteres over zijn. Hoe ver we ook wegtrekken, de eerste zeven jaren zullen we geen geld hoeven te lenen.'

Zo kwamen ze 's morgens in draf bij een bos waar de vogels vrolijk waren en zo luid zongen dat het overal te horen was. Iedere vogel zong er zijn eigen liedje en in het groene gras bloeiden prachtige bloemen die zoet geurden. De hemel was helder en onbewolkt en er stonden hoge, dichtbebladerde bomen. De jongen keek de mooie vrouw op wie hij zo hevig verliefd was aan en zei: 'Liefste, als je wilt kunnen we hier afstijgen om wat bloemen

te plukken. Het is hier zo schitterend! Laten we gaan vrijen!

'Wat zeg je daar,' riep ze uit, 'ongelikte beer! Denk je dat ik hier in de openlucht in het gras de liefde wil bedrijven, als de eerste de beste slet die ordinair geld verdient met haar lichaam? Dan zou ik toch maar weinig schaamtegevoel hebben. Zoiets doe je niet als je geen boerenpummel bent! Ik begin nu al spijt te krijgen. Ik hoop dat God je zal straffen voor zo'n voorstel! Houd alsjeblieft verder je mond en luister eens hoe de vogels zingen en vrolijk zijn. Dan zal het wachten je minder lang vallen. Pas wanneer ik naakt naast je zal liggen op een keurig opgemaakt bed, dan kun je alles doen wat je begeert en waarnaar je verlangt. Ik ben woedend dat je me op dit ogenblik zo'n voorstel hebt gedaan!'

'Liefste,' antwoordde hij, 'wees toch niet boos! Venus bracht me op het idee. Laat God me straffen als ik er ooit nog eens tegen je over begin.'

'Ik vergeef het je,' sprak ze, 'want jij bent mijn steun en toeverlaat meer dan wie ook op deze wereld. Ook al zou de beeldschone Absalom nog in leven zijn en al zou ik ervan verzekerd zijn met hem duizend jaar in ongestoord geluk te mogen doorbrengen, dan nog zou ik daarmee niet tevreden zijn. Want, liefste, ik houd zoveel van jou. Niemand zal me ooit kunnen verwijten dat ik jou zal vergeten! Als ik een plaats in de hemel had en jij nog hier op aarde zou vertoeven, dan kwam ik zeker naar je toe.'

Ach, God, vergeef mij mijn dwaze gepraat, want geen enkele vreugde hier op aarde is ook maar te vergelijken met het kleinste geluk in het hemelrijk. De vreugde is daar zo volmaakt dat de ziel niets anders verlangt dan God voor altijd te beminnen. Al het aardse is rampzalig en waardeloos vergeleken met ook maar de kleinste vreugde in de hemel. Zij die naar de hemelse zaligheid streven zijn heel verstandig. Maar zelf moet ik dwalen en begeef ik me in grote zonden omwille van jou, lieve, schone jongeman.'

Zo spraken zij over en weer en trokken verder, over bergen en door dalen. Ik kan u niet alles vertellen wat er tussen hen beiden voorviel. Zij reisden verder totdat ze in een stad aankwamen die lief-

lijk in een dal gelegen was, en waar het hun zo goed beviel dat ze er zeven jaar bleven wonen. Ze leidden een luxeleven, genoten van alle lichamelijke geneugten en kregen samen twee kinderen. Na die zeven jaar, toen al het geld op was, moesten ze leven van de opbrengst van alle kostbaarheden die ze hadden meegebracht. Kleding, sieraden en paarden: alles verkochten ze voor slechts de halve waarde, en ook dat geld was spoedig op.

Daarna wisten ze niet meer wat ze moesten beginnen: zij kon niet spinnen, waar ze nog iets mee had kunnen verdienen, en er brak een tijd van schaarste aan in de landstreek waar ze nu woonden. Voedsel, wijn, bier en alle andere levensmiddelen waren heel duur en daardoor werden ze diep ongelukkig. Ze waren nog liever doodgegaan van de honger dan dat ze moesten bedelen, en de armoede dreef hen uiteen, iets wat ze met lede ogen aanzagen. De man vergat de trouw die hij beloofd had. Hij liet haar achter in de narigheid en ging terug naar het land waar hij vandaan kwam. Ze heeft hem nooit weergezien en bleef achter met twee wonder-schone kinderen.

Nu is mij overkomen, zo sprak ze bij zichzelf, wat ik altijd gevreesd heb. Ik zit hier in de diepste ellende, en de man op wiens trouw ik rekende heeft me in de steek gelaten. Maria, Vrouwe, als tubliefl! Bid voor mij en mijn beide kinderen, zodat we niet sterven van de honger. Wat moet ik doen, ik, ongelukkige vrouw! Ik moet mijn ziel en mijn lichaam nu bezoedelen met zondige daden. Maria, Vrouwe, sta me bij! Al zou ik kunnen spinnen dan zou ik nog niet één brood in de twee weken kunnen verdienen. Ik ben nu wel gedwongen om buiten de stad, in het open veld, met mijn lichaam geld te verdienen, om eten te kunnen kopen. Ik kan in geen geval mijn kinderen aan hun lot overlaten.

En zo gaf zij zich over aan een zondig leven. Men heeft ons naar waarheid verteld dat ze zeven jaar lang het leven leidde van een publieke vrouw en zich overgaf aan vele lichamelijke zonden, wat ze vreselijk vond en wat haar zeer tegen de borst stuitte. Ze deed het allemaal om een klein beetje geld, waarmee ze haar kinderen in leven hield.

Wat zou het baten wanneer ik al die schandelijke en zware zonden uit de doeken zou doen waaraan ze zich in totaal veertien jaar overgaf? Maar nooit, in al haar ellende en bij al haar verdriet, liet ze na dagelijks trouw de zeven getijden ter ere van Onze-Lieve-Vrouwe te bidden. Die bad ze om Maria te loven en te eren, in de hoop dat Zij haar zou verlossen van de zondige daden waaraan ze zich wel veertien jaar lang schuldig maakte. Ik bedoel echt veertien jaar, want ze leefde daarvoor ook al zeven jaar met de man die twee kinderen bij haar had verwekt en die haar in ellendige omstandigheden had achtergelaten, waardoor ze zo veel tegen-spoed ondervond. Over de daaropvolgende zeven jaren hebt u nu ook gehoord; luister nu hoe het haar verder verging.

Toen er veertien jaar verstreken waren, stuurde God haar zo'n groot berouw in haar hart dat ze zich liever met een zwaard het hoofd zou hebben laten afhakken dan dat ze nog meer lichamelijke zonden zou hebben begaan dan ze al gedaan had. Ze huilde dag en nacht, haar ogen waren nooit droog, en ze bad: 'Maria, die Christus zoogde, bron van genade, verheven boven alle vrouwen, laat me niet in de steek in mijn ellende! Vrouwe, u bent mijn getuige en ziet dat mijn zonden mij berouwen en mij grote afkeer inboezemen. Ik heb er zo veel op mijn geweten dat ik niet meer weet waar, of met wie, ik ze begaan heb.

Helaas, hoe zal het met me aflopen? God heeft zijn blik van me afgewend, en ik moet vrezen voor het Laatste Oordeel, wanneer alle zonden, van arm en van rijk, aan het licht komen en worden bestraft, tenzij men ze van tevoren opgebiecht heeft en er boete voor heeft gedaan. Daar twijfel ik niet aan. En daarom ben ik vreselijk bang! Ook al zou ik dag in dag uit een haren boetkleed dragen en daarin op handen en voeten van land tot land kruipen, in ruwe wol gekleed en barrevoets, zonder schoenen, dan nog zou ik geen verlossing van mijn zonden bereiken, tenzij u, Maria, mij zou bijstaan.

Bron vol van genade, u hebt velen verblijd, zoals wel duidelijk werd in het geval van Theophilus. Hij was een van de ergste zon-



daren: hij had zijn leven en ziel aan de duivel overgeleverd en was diens vazal geworden. Maar toch, Vrouwe, hebt u hem verlost.

Al ben ik een zondige vrouw, en diep gezonken, denk er toch aan, Vrouwe, dat ik steeds tot u heb gebeden, wat voor leven ik ook leidde. Toon me uw genade! Ik ben diep bedroefd en heb uw hulp hard nodig. Ik durf het er wel op te wagen, want iedereen die u dagelijks met een *ave Maria* begroette, werd daar altijd voor beloond. Wie dikwijls zo tot u bidt kan erop rekenen dat hij daar heil van ondervindt.

Vrouwe, Gods uitverkoren bruid, dat gebed bevat u immers zo goed. Uw Zoon stuurde u die groet in Nazareth, waar de engel u bezocht om u een boodschap over te brengen die nog nooit uit de mond van een bode was gehoord. Daarom zijn juist die woorden u ongetwijfeld zo lief dat u iedereen er dankbaar voor bent die u er vaak genoeg mee aanspreekt. Ook al is men verstrikt in zonden, u zorgt ervoor dat eenieder genade krijgt en u pleit hem vrij bij uw Zoon.'

Dit gebed en deze jammerklacht sprak de zondares iedere dag uit. Ze nam haar kinderen bij de hand en trok met hen door het land, in armoede, van de ene plaats naar de andere, levend van wat ze kreeg met bedelen. Ze dwaalde zo lang door het land dat ze weer terechtkwam bij het klooster waar ze als non gewoond had. 's Avonds laat, na zonsondergang, kwam ze bij het huis van een weduwe. Ze deed een beroep op haar menslievendheid en vroeg om onderdak voor de nacht. 'Ik kan u maar moeilijk wegsturen met uw kindjes,' sprak de weduwe, 'ze lijken me doodmoe. Ga zitten en rust wat uit. Ik zal met u delen wat God mij omwille van zijn Moeder geeft.' Zo bleef ze daar met haar kinderen en graag wilde ze horen hoe het er in het klooster voorstond.

'Zeg eens, goede vrouw, is dit niet een klooster van adellijke nonnen?' 'Ja,' antwoordde de weduwe, 'en ik verzeker u dat het een rijk, welvarend klooster is. Er is er zo geen tweede te vinden. Ik heb over de nonnen die er wonen nog nooit iets gehoord wat hun goede naam zou kunnen bezoedelen.'

De vrouw, die daar bij haar kinderen zat, zei: 'Hoe kunt u dat

nu zeggen? Ik heb kort geleden, als ik me niet vergis, veel horen vertellen over een non die hier kosteres was. Degene die het me vertelde heeft echt niet gelogen: veertien jaar geleden is ze stiekem weggelopen uit het klooster. Ze hebben nooit geweten waar ze naartoe gegaan is of waar ze wellicht gestorven is.'

De weduwe werd kwaad en zei: 'U slaat wartaal uit! U moet ophouden zo over de kosteres te praten, of ik wijs u de deur! Ze is hier al veertien jaar lang kosteres en heeft in al die tijd niet één keer de metten hoeven te verzuimen, tenzij ze ziek was. Wie over haar iets slechts zegt is nog erger dan een hond! Ze heeft de zuiverste ziel die een non maar kan hebben. Wie alle kloosters tussen de Elbe en de Gironde zou doorzoeken, zou niemand vinden die een vromer leven leidt dan zij doet.'

De vrouw die zo lang in zonde had geleefd was heel verbaasd over deze woorden. 'Vrouw, vertel eens verder. Hoe heetten haar moeder en haar vader?' De weduwe noemde beide namen en toen begreep ze wel dat zijzelf bedoeld werd. Lieve God, wat huilde ze die nacht, in stilte, geknield voor haar bed.

'Ik heb niets anders te bieden dan mijn diepe berouw,' bad ze. 'Sta mij bij, Maria, Vrouwe! Ik heb zo'n spijt van mijn zonden... als ik een gloeiend hete oven voor me zou zien waar de vlammen uit zouden slaan, dan zou ik er onmiddellijk inkruipen als ik daar door verlost zou worden van mijn zonden.'

Heer, wanhoop is een vloek in uw ogen, daarop wil ik vertrouwen. Ik hoop nog altijd op genade, al beklert mij de angst en ben ik heel bevreesd. Sinds u op aarde bent gekomen, en een menselijke gedaante aannam, en aan het kruis wilde sterven, hebt u geen zondaar te gronde laten gaan wanneer hij vol berouw om genade vroeg. Hij kreeg die genade, ook al vroeg hij er pas op het laatste moment om, zoals een van de twee zondaars, degene die aan uw rechterzijde aan het kruis hing. Het is een grote troost voor ons dat u hem in genade hebt aangenomen zonder hem te straffen. Oprecht berouw overwint alles. Dat is mij duidelijk geworden omdat u zei: "Vriend, je zult nog heden met mij in mijn rijk zijn, dat zeg ik je voorwaar."

Het was duidelijk, Heer: Gisemas, de moordenaar, smeekte op het laatste ogenblik om genade, terwijl hij u geen goud of zilver aanbod, maar alleen berouw van zijn zonden. Het is onmogelijk om uw barmhartigheid te doorgronden, net zomin als je op één dag de zee kunt leegscheppen en hem kunt droogleggen tot op de bodem.

Geen zonde is zo groot, Vrouwe, of uw genade gaat die te boven. Waarom zou ik dan verstoken blijven van uw barmhartigheid, als mijn zonden me zozeer tegenstaan?

Terwijl ze zo in gebed verzonken lag, werd ze heel loom en viel ze zachtjes in slaap. In een droom hoorde ze hoe een stem haar toeriep: 'Vrouw, je hebt zo lang geweeklaagd dat Maria zich over jou heeft ontfermd. Ze heeft voor je gebeden en genade vertregen. Ga onmiddellijk naar het klooster! Je zult er de deuren waardoor je destijds naar buiten bent gegaan naar die jongeman, je geliefde, die je in de nood heeft verlaten, wijd open vinden. Je complete kloostergewaad zul je terugvinden op het altaar. De sluier, het habijt en de sandalen kun je gerust aantrekken.

Dank Maria eerbiedig voor dit alles. Zij heeft gezorgd voor de sleutels van de sacristie, die jij de nacht waarin je vertrok bij haar beeld hebt gehangen, zodat men je al die veertien jaren nooit gemist heeft. Geen mens wist ergens iets van. Maria is jou bijzonder welgezind: geheel op jou gelijkend heeft Ze al die tijd de dienst voor je waargenomen. Dat heeft de koningin van het hemelrijk voor je gedaan, zondares! Nu beveelt Ze je terug te gaan naar het klooster. Je zult niemand aantreffen in je bed. Uit naam van God spreek ik je aan.'

Niet lang hierna schrok ze wakker. 'God, almachtige Heer, sta toch nooit meer toe dat de duivel me nog dieper in de ellende brengt dan ik nu al ben! Als ik nu het klooster in zou gaan en men mij als een dief gevangen zou zetten, zou ik nog meer tot schande gebracht zijn dan wanneer ik betrap was toen ik destijds het klooster ontvluchtte. Ik smeek u, goede God, bij het dierbare bloed dat uit uw zijde stroomde: indien de stem die mij aansprak werkelijk voor mijn bestwil hier kwam, laat hij dan niet nalaten voor een

tweede maal hiernaartoe te komen, en ook nog eens voor een derde keer, opdat ik zonder aarzeling terug kan gaan naar mijn klooster. Ik zal Maria er voor eeuwig om prijzen en loven!

Luister nu! De volgende nacht hoorde ze opnieuw een stem die tot haar riep: 'Vrouw, je wacht te lang! Ga terug naar je klooster, God zal je bijstaan. Doe wat Maria je beveelt. Ik ben haar boodschapper, twijfel daar toch niet aan!' Zo hoorde ze opnieuw die stem, die tot haar sprak en haar opdroeg het klooster in te gaan. En toch durfde ze het niet. Ze wachtte nog tot de derde nacht en zei bij zichzelf: als wat zich hier aan mij voordoet bedrog is van een boze geest, dan hoop ik snel het vermogen en de kracht van de duivel teniet te kunnen doen. Als hij hier vannacht weer verschijnt, Heer, breng hem dan zo in verwarring dat hij weer vertrekt en mij geen kwaad kan doen. Maria, u die een stem naar me toestuurde die me opdraagt het klooster in te gaan, sta me bij. Ik smeek u, Vrouwe, uit naam van uw kind, stuur die stem nog een derde keer naar me toe.'

De derde nacht bleef ze wakker en opnieuw klonk er een stem, vergezeld van een buitengewoon helder licht, die in opdracht van God zei: 'Ten onrechte doe je niet wat ik je opdraag: Maria beveelt het je door mijn tussenkomst. Je zou ook wel eens te lang kunnen dralen! Ga het klooster in, aarzel niet. Je zult de deuren wijd geopend vinden en kunnen gaan waar je wilt. Je habijt zul je weer vinden, het ligt op het altaar.'

Toen de stem dit had gezegd, kon de zondares die daar lag, het heldere schijnsel niet meer goed verdragen. 'Nu mag ik niet langer twijfelen. Deze stem komt van God, hij is de boodschapper van de maagd Maria. Ik weet het nu zeker, want de stem is omringd door zo'n schitterend licht. Ik zal nu niet langer weigeren, maar naar het klooster gaan. Ik doe het in het volste vertrouwen, en ik steun op de hulp van Onze-Lieve-Vrouwe. Mijn beide kinderen zal ik aanbevelen in de hoede van Onze Vader. Hij zal goed voor hen zorgen.'

Vervolgens trok ze meteen haar kleren uit en dekte daar haar

kinderen mee toe, stilletjes, om hen niet wakker te maken. Ze kuste hen beiden op de mond en fluisterde: 'Kinderen, blijf gezond. Ik laat jullie hier achter onder de hoede van Onze-Lieve-Vrouwe. Als Maria geen genade voor me had verworven, had ik jullie nooit in de steek gelaten, nog niet voor alle kostbaarheden binnen de muren van Rome.' Luister nu wat ze verder deed.

Diepbedroefd liep ze naar het klooster, moederziel alleen. Toen ze in de kloostertuin kwam, stond de deur al open. Zonder aarzelen ging ze naar binnen. 'Maria, dank u wel! Ik ben binnen. Moge God mij geluk schenken.'

Waar ze maar kwam trof ze de deuren wijd open. Ze ging de kerk binnen en sprak op fluisterton: 'Heer God, ik bid u vurig: help mij het habijt weer te dragen dat ik hier veertien jaar geleden achterliet op het altaar van Onze-Lieve-Vrouwe, toen ik hier midden in de nacht vandaan ging.'

Wat ik nu zeg is werkelijk waar: sandalen, habijt en sluiervond ze terug op precies dezelfde plaats waar ze die had neergelegd. Ze haastte zich om alles aan te trekken en bad:

'God in de hemel en Maria, reine Maagd, geprezen zij u beiden. U bent het toppunt van goedheid. Als maagd hebt u zonder pijn een kind gedragen dat voor altijd Heer zal zijn. U bent een uitverkoren machthebster en uw kind heeft de hemel en de aarde geschapen. Al deze macht hebt u gekregen van God, die altijd alles doet wat u wenst. De Heer, die ons aller broeder is, mag u, als moeder, gebieden en Hij mag u zijn lieve dochter noemen. Ik leef nu des te geruster, want wie bij u genade zoekt, zal deze krijgen, ook al komt hij laat. Uw bijstand is heel erg groot. Ook al heb ik verdriet en lijden, door uw toedoen komt daar verandering in, zodat ik nu weer blij kan zijn. Ik heb alle redenen u te prijzen!'

De sleutels van de sacristie zag ze inderdaad voor het Mariabeeld hangen, waar zij ze ooit had opgehangen. Ze bevestigde de sleutels aan haar gordel en ging naar het koor, waar ze in alle hoeken heldere olielampen zag branden. Daarna liep ze naar de koorboeken, die ze elk op hun plaats neerlegde, zoals ze dat al zo vaak had gedaan. Ze bad tot de maagd Maria, en vroeg haar of zij haar

in het vervolg tegen het kwaad wilde beschermen, en ook haar kinderen, die zij zo diepbedroefd had achtergelaten in het huis van de weduwe.

Ondertussen was de nacht zo ver verstreken dat de klok van het klooster begon te slaan, zodat men wist dat het middernacht was. Ze pakte het klokkentouw bij het uiteinde vast en luide precies op tijd voor de metten, zodat men het overal hoorde. De nonnen die boven op de slaapzaal lagen te slapen, kwamen meteen aangelopen. Ze hadden helemaal niets door, en zij bleef haar leven lang in het klooster, zonder schande en zonder een woord van verwijt te horen, want Maria had al die tijd in haar plaats gediend alsof zij het zelf was.

En zo werd de zondares bekeerd, tot lof en eer van Maria, de hemelse Maagd, die haar beminden altijd trouw bijstaat als zij in nood verkeren.

De jonge vrouw over wie ik vertelde, is weer non, zoals tevoren. Maar ik wil haar twee kinderen ook niet vergeten, die ze in kommervolle omstandigheden had achtergelaten bij de weduwe. Ze bezaten niets, geen geld en geen brood, en het is niet te beschrijven hoe verdrietig ze waren toen ze hun moeder niet vonden. De weduwe ging bij hen zitten. Ze had medelijden met hen en dacht: ik moest met deze kinderen maar naar de abdis van het klooster gaan. God zal haar wel ingeven dat ze hen goed moet behandelen.

Ze kleepte de kinderen aan en ging met hen naar het klooster. 'Vrouwe,' zei ze, 'zie nu eens de nood van deze twee wezen! Hun moeder heeft hen vannacht onverzorgd in mijn huis achtergelaten en is weggegaan, ik zou niet weten waarheen. De kinderen zijn hulpeloos. Ik zou hen graag helpen, als ik maar wist hoe.'

'Zorg maar goed voor hen,' antwoordde de abdis. 'Ik zal u de kosten vergoeden, zodat u zich er niet over zult hoeven beklagen dat ze bij u achtergelaten zijn. Ze zullen leven van liefdadigheid. Stuur elke dag maar een bode hierheen om eten en drinken te halen en laat het me weten als het hun verder aan iets ontbreekt.'

De weduwe was blij dat het zo gelopen was. Ze nam de kinde-

ren bij zich in huis en zorgde goed voor hen. De moeder die hun de borst had gegeven en pijn om hen had geleden was gerustgesteld toen ze vernam dat er goed gezorgd werd voor haar kinderen, die ze noodgedwongen in de steek had gelaten. Ze was nu niet meer bezorgd om hen en leidde voortaan een vroom leven. Maar dag en nacht zuchtte en beefde ze, want ze was vervuld van berouw over haar slechte zonden, die ze aan niemand durfde te vertellen of te openbaren, en ook niet durfde op te schrijven.

Op zekere dag kwam de abt, die het klooster eens per jaar voor inspectie bezocht, om te horen of er soms compromitterende geruchten de ronde deden waarvan de kloosterlingen schade zouden kunnen ondervinden. Op de dag van zijn komst lag de zondares in hevige tweestrijd geknield in het koor te bidden. De duivel bewerkstelligde dat ze zich ervoor schaamde haar schandelijke zonden aan de abt op te biechten.

Terwijl ze daar zo in gebed verzonken lag, zag ze een jongeman langslipen, in het wit gekleed. Hij droeg duidelijk zichtbaar een kind in zijn armen, maar het leek haar of het kind dood was. Om het kind te vermaken gooide de jongeman een appel omhoog, die hij even later weer opving. De biddende non zag dit alles en vroeg: 'Wanneer u door God gezonden bent, verzoek ik u op zijn gezag dat u me eerlijk vertelt waarom u voor dat kind een spelletje speelt met die mooie rode appel, terwijl het toch dood in uw armen ligt? Uw spel helpt hem geen zier!'

'Zeker, zuster, u hebt gelijk. Het kind merkt helemaal niets van mijn spel. Het is dood, en kan niet horen of zien. Op dezelfde manier weet God niet dat u bidt en vast. Het helpt u helemaal niets! Het is verspilde moeite dat u uzelf kastijdt. U bent zo verstikt in zonden dat God uw gebed niet hoort, daar boven in de hemel. Ik raad u aan: ga snel naar de abt, uw biechtvader, en biecht hem al uw zonden op, zonder iets te verzwijgen. Zorg ervoor dat de duivel geen vat op u krijgt! De abt zal u absolutie verlenen voor alle zonden die u zo dwarszitten. Wanneer u ze niet biecht, zal God u daar zwaar voor straffen!'

De jongeling verdween uit haar gezichtsveld en verscheen daarna niet meer. Maar ze begreep wat hij gezegd had. De volgende morgen ging ze regelrecht naar de abt met het verzoek haar uitgebreid de biecht af te nemen. De abt was een verstandig man en zei: 'Lieve dochter, natuurlijk wil ik dat. Denk goed na en onderzoek je zonden grondig.'

Onmiddellijk ging ze naast de vrome abt zitten en onthulde hem haar hele leven en haar wederwaardigheden van het begin af aan: hoe ze zo hevig in verzoeking was gebracht door een zondige liefde dat ze op een nacht haar habijt met angst en beven had achtergelaten op het altaar van Onze-Lieve-Vrouwe en het klooster was ontvlucht met een man, die twee kinderen bij haar verwekt had. Van alle zonden die ze ooit had bedreven liet ze er geen ongevoemd. Alles wat ze zich tot in het diepst van haar ziel kon herinneren, vertelde ze de abt.

Toen ze alles had opgebiecht, zei de vrome biechtvader: 'Dochter, ik zal je vergeving schenken voor de zonden die je zo kwellen en die je me nu hebt beleden. De Moeder van God moet geloofd en geprezen worden!' Hij legde zijn hand op haar hoofd en schonk haar vergeving. 'Ik zal,' zo zei hij 'in een preek jouw biecht openbaar maken, maar ik zal dat zo omzichtig inkleden dat jijzelf en ook je kinderen daar nooit ofte nimmer schande van zullen ondervinden. Want het zou verkeerd zijn als we het prachtige wonder zouden verzwijgen dat Onze Heer heeft aangericht omwille van zijn Moeders eer. Ik zal het alom verkondigen en ik hoop dat daar door nog veel meer zondaars zich zullen bekeren en Onze-Lieve-Vrouwe eer zullen bewijzen.'

Voor de abt naar huis terugkeerde, vertelde hij de kloosterlingen wat een zekere non was overkomen. Maar ze wisten niet over wie het ging; dat bleef geheim. De abt vertrok in Gods hoede. Hij nam de kinderen van de non onder zijn hoede en nam hen met zich mee. Hij gaf hun grauwe pijen te dragen, net als hun moeder, en ook zij leidden een vroom leven. Hun moeder heette Beatrijs.

Loof en prijs God, en ook Maria, die hem zoogde, en dit prach-

tige wonder liet gebeuren. Zij heeft Beatrijs uit alle nood geholpen. Tot slot nu bidden wij allen, jong en oud, die dit verhaal hebben horen voordragen dat Maria onze pleitbezorgster zal zijn in het lieflijke dal waar God over de mensheid zal oordelen.

Amen

## Liefde en duivelse streken

## Verantwoording

Uitgangspunt voor de vertalingen was het bieden van een zo leesbaar mogelijke tekst die evenwel tevens een zo getrouw mogelijke weergave van het oorspronkelijke Middelnederlands diende te zijn. Een bijzonder woord van dank gaat uit naar Johan Oosterman en Rob Zweedijk voor hun zeer zorgvuldige commentaar op en correcties van de vertalingen, en naar Renée Gabriël voor het vergaren van afbeeldingen en achtergrondliteratuur.

Om een soepele tekst op te leveren moest de vertaling zich hier en daar verder van het Middelnederlands verwijderen. Allereerst zijn de paarsgewijs rijmende verzen, op een enkele uitzondering na in *De burgravin van Vergi*, in proza omgezet. Verder zijn in het Middelnederlands veel gebruikte formuleringen als *naer ic las, sonder loghene, sijt seker des* enz. enz. (zogenoemde waarheidsformules, of 'stoplappen' ten behoeve van het rijm) in veel gevallen onvertaald gebleven. Ook inleidingen bij de directe rede (*hi seide, si sprac* enz.), belangrijk voor het goede begrip in een luistertekst, konden in een leestekst als deze veelal achterwege gelaten worden aangezien in een gedrukte tekst de aanhalingstekens duidelijk maken wanneer er een personage sprekend wordt opgevoerd of wanneer er een sprekerswisseling plaatsvindt. Waar in het Middelnederlands, ook in gesprekken tussen geliefden of in amicale dialogen, veelal het persoonlijk voornaamwoord *ghi* (u) gebruikt werd, is in de vertaling gekozen voor een meer eigentijds gebruik van *je/jij* en van het bezittelijk voornaamwoord *jouw*. In het Middelnederlands staat nogal eens *God* waar *Jezus Christus* bedoeld wordt. Ook in deze gevallen is de vertaling aangepast. Lange zinnen zijn hier en daar in kortere opgesplitst.

De teksten die in dit boek gepresenteerd worden zijn integraal uit het Middelnederlands vertaald. Veel van de korte verhalen zijn overgeleverd in groter verband. Zo kennen we het verhaal van

*Amijs en Amelis* uit Jacob van Maerlants *Spiegel historicael* en de *Trojeroman* uit diens *Historie van Troyen*. Dit laatste verklaart enkele formuleringen die Jacob van Maerlant vooraf aan de *Trojeroman* aanbracht; Maerlants tussenliggende versregels zijn in de vertaling weggelaten, aangezien dit verarring zou kunnen welken.

Van woordverklaringen en toelichtingen in de diverse beschikbare edities van de geselecteerde teksten is stilzwijgend en selectief gebruikt gemaakt. Die edities waren:

Bisschop, W. en E. Verwijs, *Gedichten van Willem van Hildegaersberch*. Utrecht 1981 (de verhalen *Van de monnik*, *St. Gertrudes minne* en *Van de pastoor en zijn varken*).

Brinkman, Herman en Janny Schenkel, *Het handschrift-Van Hulthem. Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België*, 15-589-623. Hilversum 1999. Bd. 2 (het verhaal van *Pyramus en Thisbe* op p. 820-829).

Jansen-Sieben, Ria, *De borchgravinne van Vergi*. Utrecht 1985.

Janssens, Jozef en Ludo Jongen, *Segher Diengotgaf, Trojeroman*. Amsterdam 1999.

Leendertz, P., *Der minnen loep*. 3 dln. Leiden 1845-1847 (*Theseus en Ariadne*, *Sabina en Floridamas* en *Clytemnestra, Agamemnon en Aegistius*).

Mak, J.J., *Amijs ende Amelis: een middeleeuwse vriendschapspsage*. Zwolle 1954.

Roemans, Rob. en H. van Assche, *Theophilus*. Antwerpen 1960.

Stellinga, G., *De ridderroman 'Karel en Elegast'*. Zutphen 1970.

Tinbergen, D.C. en L.M. van Dis, *Beatrijs*. Groningen 1970.

Vooyo, C.G.N., 'Verspreide Mnl. geestelijke gedichten, liederen en rijmspreuken'. In: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 23 (1904), p. 46-54 (een mirakel).

Willems, J.-F., 'Ene scone exempel van enen jonghen kinde ende van haren scoelmeester'. In: *Belgisch museum voor de Nederduitsche taal- en letterkunde en de geschiedenis des vaderlands* 1. Gent 1837, p. 326-339.

Wilmink, Willem en Theo Meder, *Beatrijs: een middeleeuwse Maria-mirakel*. Amsterdam 1995.

Wilmink, Willem, W.P. Gerritsen en Ria Jansen-Sieben, *De burggravin van Vergi: een middeleeuwse novelle*. Amsterdam 1997.

### Illustratieverantwoording

Er is getracht bij ieder verhaal een passende illustratie te vinden. Deze illustraties vormen evenwel geen afbeeldingen bij precies deze verhaalde stof, aangezien de handschriften waarin de Midde nederlandse verhalen zich bevinden nauwelijks tot geen miniaturen bevatten.

#### Pagina

- 18 New York, Pierpont Morgan Library, ms. M 126, fol. 62r;  
Clytemnestra vermoordt Agamemnon en Orestes  
vermoordt Clytemnestra.  
24 Londen, British Library, ms. Harl. 4425, fol. 14b-15;  
dames en hun ridders in de lente.  
64 Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 74 G 27, fol. 37v;  
Thisbe doorsteelt zich bij het lichaam van Pyramus,  
rechts de leeuw met Thisbes mantel.  
70 Parijs, Bibliothèque Nationale, ms. 5073, fol. 117v;  
de kunst van de hoofse liefde.

## Voor wie meer wil weten

- 76 Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, KA XX, fol. 208r;  
Karel de Grote op zijn troon.
- 100 Los Angeles, Getty Museum, ms. Ludwig IX, fol. 21v;  
een melaatse (met klepper) aan de deur van het huis  
van een rijk man.
- 112 Rennes, Bibliothèque municipale, ms. 243, fol. 121.
- 132 New York, Pierpont Morgan Library, ms. M 126, fol. 120r;  
Theseus en Ariadne bij de minotaurus.
- 140 Londen, Victoria and Albert Museum;  
wandkleed over de jacht.
- 160 Den Haag, Museum Meermanno, IO F 14, fol. 128v;  
de heilige Gertrude.
- 170 Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 71 A 24, fol. 1r;  
scènes uit de Theophilus-legende.
- 200 Den Haag, Museum Meermanno, IO B 24, fol. 8r (detail);  
scène uit natuurkundig onderwijs.
- 208 Parijs, Bibliothèque de l'Arsenal, ms. 5070, fol. 108v;  
een monnik in bed, miniatuur uit de *Decamerone* van  
Boccaccio.
- 214 Den Haag, Museum Meermanno, IO B 21, fol. 152v (detail);  
Jood met jodenhoed.
- 222 Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 76 F 14, fol. 13r;  
een man die een varken slacht, afbeelding in een kalender.

Korte verhalen zijn populair aan het einde van de middeleeuwen. Veel geleerde 'state of the art' beschouwingen zijn te vinden in *Mittelalterliche Novellistik im europäischen Kontext* (Chinca e.a. 2006) en *Die Ordnung, der Witz und das Chaos* (Grubmüller 2006). Een interessante bijdrage over de populariteit van deze korte verhalen is het artikel 'Achtergronden van een nieuwe vorm. De kleinschalige epiek van Willem van Hildegaersberch' (Van Oostrom 1992). Over de sprookjesprekers, die zo'n belangrijk aandeel hadden in de verspreiding van deze verhalen, zie *Sproken en sprekers* (Hogenelst 1997).

### Dirc Potter

Over Dirc Potter is het meest toegankelijk hoofdstuk VI van *Het woord van eer* (Van Oostrom 1987), te raadplegen via de DBNL. Uitvoeriger en met nieuwe gegevens *Italiaanse deugden en ondeugden* (Corbellini 2000). Over *Der minnen loep* en de verhalen daarin, Van Buuren 1979; *Der minnen loep van Dirc Potter. Studie over een Middelnederlandse Ars amandi*. In het artikel 'De metamorfose van twee vrienden' bespreekt Van Buuren het verhaal van Sabina en Floridamas, met ondermeer aandacht voor de functie en de bronnen (Van Buuren 1995). Achtergronden over de personages in Potters verhalen zijn te vinden in vele naslagwerken over klassieke verhalen. Zie *Van Alexander tot Zeus* (Moorman & Uitterhoeve 2007). Afbeeldingen van het Haagse handschrift met *Der minnen loep* zijn beschikbaar in de DBNL.

### Segher Diengotgaf, Trojeroman

Over Segher en zijn *Trojeroman* zie *Stermen op schrift*, p. 291-295 (Van Oostrom 2006). Een inleiding op de tekst staat in de editie van Jozef Janssens en Ludo Jongen (2001). De structuur van het



gedicht wordt besproken door Janssens in *De Trojeroman van Sengier Diengotgaf* (Janssens 1979) en de handschriftelijke overlevering staat centraal in Janssens 1987.

#### *Pyramus en Thisbe*

Over *Pyramus en Thisbe* zie het artikel 'Ovidius in de Middelenederlandse letterkunde' (Van Buuren 2004). Het motief van de zelfmoord wordt besproken in *Der Selbstmord in der abendländischen Epik des Hochmittelalters* (Knapp 1979), over *Pyramus en Thisbe* zie p. 143-155 en 254-272.

#### *Beatrijs*

Over *Beatrijs* is erg veel geschreven. Een goede inleiding biedt het nawoord van de editie van Wilmlink en Meder: *Beatrijs. Een middeleeuwse Maria-mirakel* (Wilmlink en Meder 1995). Hier vindt men ook een uitgebreid beredeneerd literatuuroverzicht. Belangrijk in het onderzoek naar de *Beatrijs* is ook de editie van Lulofs, waarin aandacht uitgaat naar de hoofse aspecten in de tekst (Lulofs 1978). Deze editie is beschikbaar in de DBNL. Op de website van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag staan reproducties van het handschrift en zijn fragmenten uit de tekst te beluisteren. Zie: [www.kb.nl/beatris](http://www.kb.nl/beatris).

#### *Karel en Elegast*

Een heldere toelichting op *Karel en Elegast* is te vinden in de editie van Claassens (2002). Over *Karel en Elegast* en de plaats van deze tekst in de literatuurgeschiedenis handelt Frits van Oostrom, *Stemmen op schrift* (2006), p. 234-246. De verhaaltechniek wordt besproken in Vekerman (1970-1971), te raadplegen via de DBNL. Verschillende studies over de middeleeuwse verhaaltraditie rond Karel de Grote in *De epische wereld* (Van den Berg en Besamusca 1992) en *Karolus Rex* (Besamusca en Tigelaar 2005). Als achtergrond kunnen dienen 'De dichter liegt maar spreekt toch de waarheid' (Claassens 2000), waarin de verhouding tussen feit en fictie in Middelenederlandse literatuur besproken wordt.

#### *Amijs en Amelís*

Zie over Amijs en Amelís het lemma in *Van Aiol tot de zwaarnidder* (Verbaal 1998), p. 30-33. De Latijnse tekst die als bron fungeerde is te vinden in de editie van Maak (1954).

#### *Burggravin van Vergi*

Het verhaal over de burggravin van Vergi wordt toegelicht in de editie van Wilmlink en Gerritsen (1997). Zie ook de editie van Jansen-Sieben (1985) met een nawoord van Frits van Oostrom. Een beknopte inleiding op het gedicht in het licht van het handschrift waarin het is overgeleverd geeft Jansen-Sieben in 's *Levens felheid in één band* (Jansen-Sieben 1999). Een interpretatie van de tekst is te vinden in het artikel 'Spreken of zwijgen? Over schuld en dilemma's in "De borchgravinne van Vergi"' (Lodder 1998), dat te raadplegen is via de DBNL.

Dit laatste artikel is een reactie op Meder (1989), waarin eveneens een bespreking van de inhoud en een interpretatie van de tekst te vinden is.

#### *Willem van Hildegaersberch*

Over Willem van Hildegaersberch, de bekendste rondtrekkende verhalenverteller uit de late middeleeuwen, bestaat een uitvoerige studie van Meder, *Sprookspreker in Holland* (Meder 1991a). Voor een goede introductie, zie hoofdstuk 11 van *Het woord van eer* (Van Oostrom 1987), ook beschikbaar in de DBNL. Over *Sint-Getrudés minne* handelt het artikel 'De Sint Gertrude-sproke van Willem van Hildegaersberch' (Meder 1991b). Over *Van de monnik als tekst* waarin de geestelijkheid bekritiseerd wordt, zie *Het gevelgeldewoord* (Pleij 2007), p. 289.

#### *Theophilus*

Over de Middelenederlandse Theophiluslegende handelt het artikel 'De legende van Theophilus' (Knippenberg 1938). Een uitvoerige studie is *Die Theophiluslegende in den Dichtungen des Mittelalters* (Plenzat 1926). Nog altijd het meest uitgebreid over legenden en exempelen is De Vooy's 1926.